

STK1000 Innføring i anvendt statistikk

Tirsdag 21. august 2012

Ida Scheel

- Data, data, data
 - Genetiske data
 - World Wide Web
 - Overvågning
 - Medisinske bilder
 - Finansielle data
 - Valgmålinger
 - ...

Hvorfor samler vi data?

- Ønsker kunnskap om komplekse problemer
 - Har klimaet endret seg?
 - Hvilke gener styrer utviklingen av MS?
 - Vil en ny behandlingsmetode for kreft gi bedre effekt enn den gamle?
- Gjøre prediksjoner
 - Hvor mye nedbør blir det på lørdag?
 - Hva blir oljeprisen i morgen?

- Ta velbegrunnede beslutninger
 - Skal en ny type medisin komme på blå resept?
 - Hva skal livsforsikringspremien være for en kvinne på 30 år som røyker?
 - Bør jeg velge en fast strømpris nå?
 - Hvor store kvoter skal vi sette på fangst av fisk?

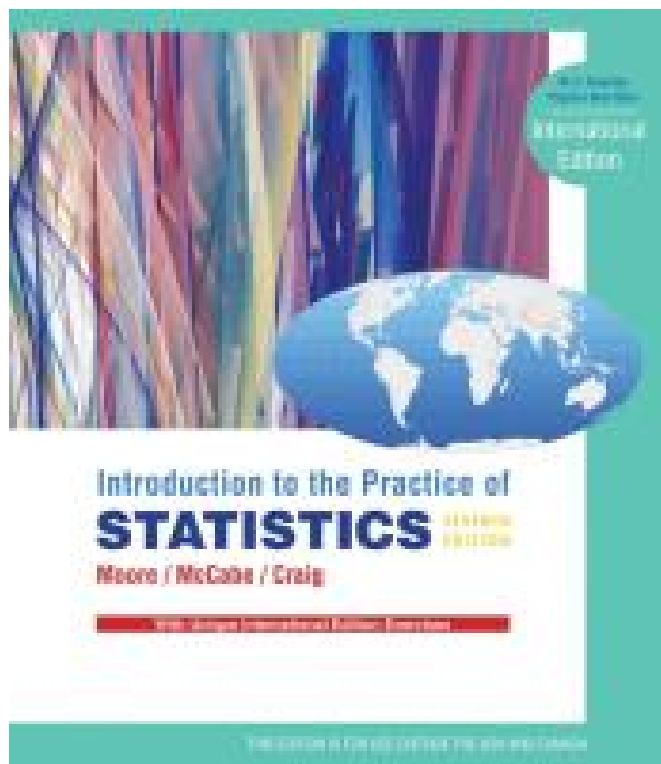
Statistikk – hva og hvorfor

- **Hva:** Moore, McCabe & Craig: Statistikk er vitenskapen om å samle inn, organisere, analysere og tolke numeriske fakta, som vi kaller data.
- **Hvorfor:** Oppnå forståelse og kunnskap om en problemstilling ved hjelp av empiri - erfaring i form av data, skaffet ved enten observasjon eller forsøk. Med statistiske metoder kan vi skille ut generelle resultater fra tilfeldigheter i data.

I løpet av dette kurset skal dere

- bli fortrolig med statistisk tenkemåte
- forstå teori og metoder som ligger bak knappene/menyene i vanlige statistikkpakker
- få trening i enkel analyse av data vha. dataverktøy
- lære å tolke statistiske opplysninger (spesielt i faglitteratur)

Lærebok

Innhold i kurset

- Eksplorativ dataanalyse (kap 1-3)
 - Utforske datasett og sammenhenger uten formelle beslutningsmetoder
- Sannsynligheter og modeller (kap 4-5)
 - Danner grunnlaget for formell analyse

- Formell utforsking på bakgrunn av data (kap 6-7, 10-11)
 - Generelle begreper, estimering/testing (Kap 6)
 - Analyse av datasett fra en populasjon (Kap 7.1)
 - Sammenlikning av to populasjoner (Kap 7.2)
 - Regresjon/sammenheng mellom to variable (Kap 10)
 - Regresjon med flere forklaringsvariable (Kap 11)

Kapittel 1: Data og fordelinger

Beskrive, forstå og utforske data

Hvordan beskrive og forstå data

Kap. 1.1 og 1.2

- Grafisk beskrivelse av data
- Sentralmål
- Spredningsmål

Kap. 1.3 om fordelinger

Hva er data?

- Data kommer fra et sett individer.
- Kjennetegn som kan knyttes til hvert individ organiseres i variable.
- Eksempler:

Individer: personer, batterier, bananfluer, målestasjoner, tabletter,...

Variable: kjønn, blodtrykk, levetid, ekspresjon av bestemt gen, lufttemperatur, vekt,...

Eksempel på data:

	A	B	C	D	E	F
1	SEX	HAND	HEIGHT	STUDY	COINS	
2	F	L	65	200	50	
3	M	L	72	30	35	
4	M	R	62	95	35	
5	F	L	64	120	0	
6	M	R	63	220	0	
7	F	R	58	60	76	
8	F	R	67	150	215	
9						

Example 1.2

Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition

© 2005 W. H. Freeman and Company

Innsamling av data

- Forsøksstudier el. observasjonsstudier
- Må planlegges (Hvilke spørsmål ønsker man å belyse, hva skal man måle/observere på hvem?)
- Statistisk forsøksplanlegging
- Her: litt i kap. 3

Eksplorativ dataanalyse

- Starter med å studere hver variabel for seg (Kap. 1)
- Deretter sammenhenger mellom variable (Kap. 2)
- Start med grafiske metoder (Kap. 1.1)
- Deretter numeriske oppsummeringer (Kap. 1.2)

Start alltid statistiske analyser med eksplorativ analyse!

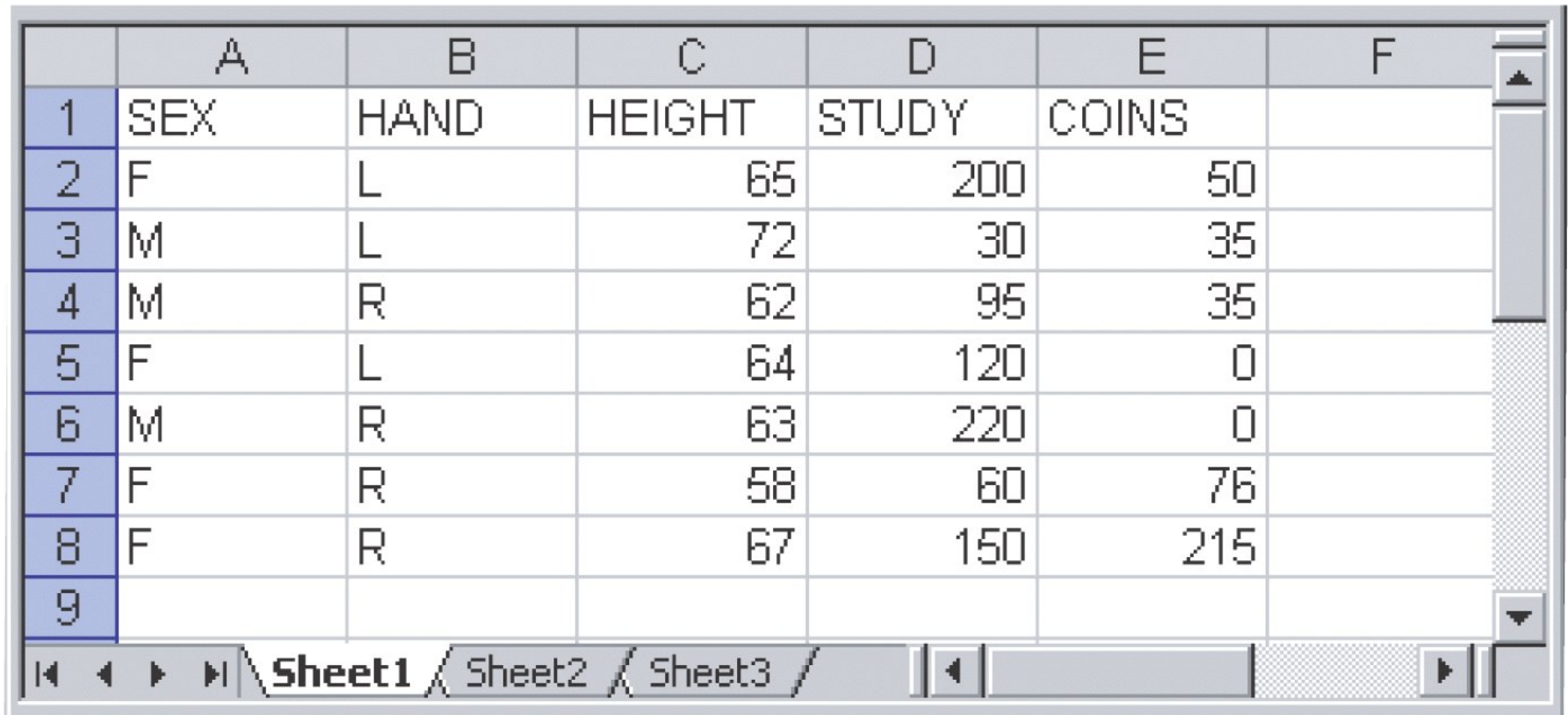
To typer variable

- **Kategoriske** (ikke-numeriske) data
 - ”god”, ”middels” eller ”dårlig” testresultat (ordnet)
 - ’røyker’ eller ’ikke-røyker’ (ikke ordnet)
 - ’kvinne’ eller ’mann’ (ikke ordnet)
- **Kvantitative** (numeriske) data
 - antall fødte barn
 - antall pulsslag per minutt
 - Årsinntekt født i 1975
 - høyde, vekt
 - genekspresjon
 - temperatur

Fordelingen til en variabel beskriver

- Hvilke verdier variabelen kan ta
- Hvor ofte den tar disse verdiene
- Et **datasett** er et sett med observerte verdier for en eller flere variable på et antall individer. Fordelingen til en variabel kan utforskes ved hjelp av grafikk og enkle beregninger.

Så dette er et datasett:

	A	B	C	D	E	F
1	SEX	HAND	HEIGHT	STUDY	COINS	
2	F	L	65	200	50	
3	M	L	72	30	35	
4	M	R	62	95	35	
5	F	L	64	120	0	
6	M	R	63	220	0	
7	F	R	58	60	76	
8	F	R	67	150	215	
9						

Example 1.2

Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition

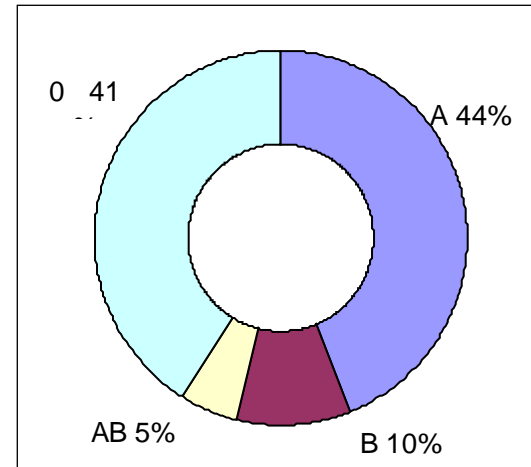
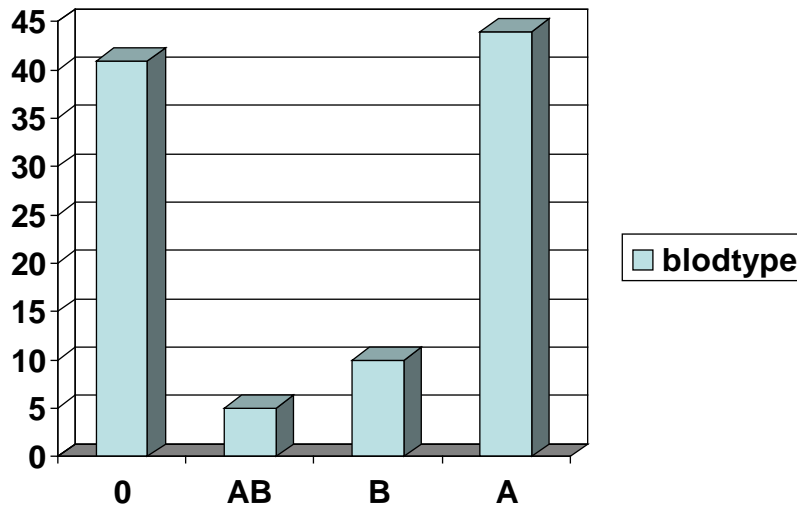
© 2005 W. H. Freeman and Company

Kategoriske variable? Numeriske variable?

1.1 Fordelinger beskrevet med grafikk

Skiller mellom **kategoriske** og **numeriske** variable

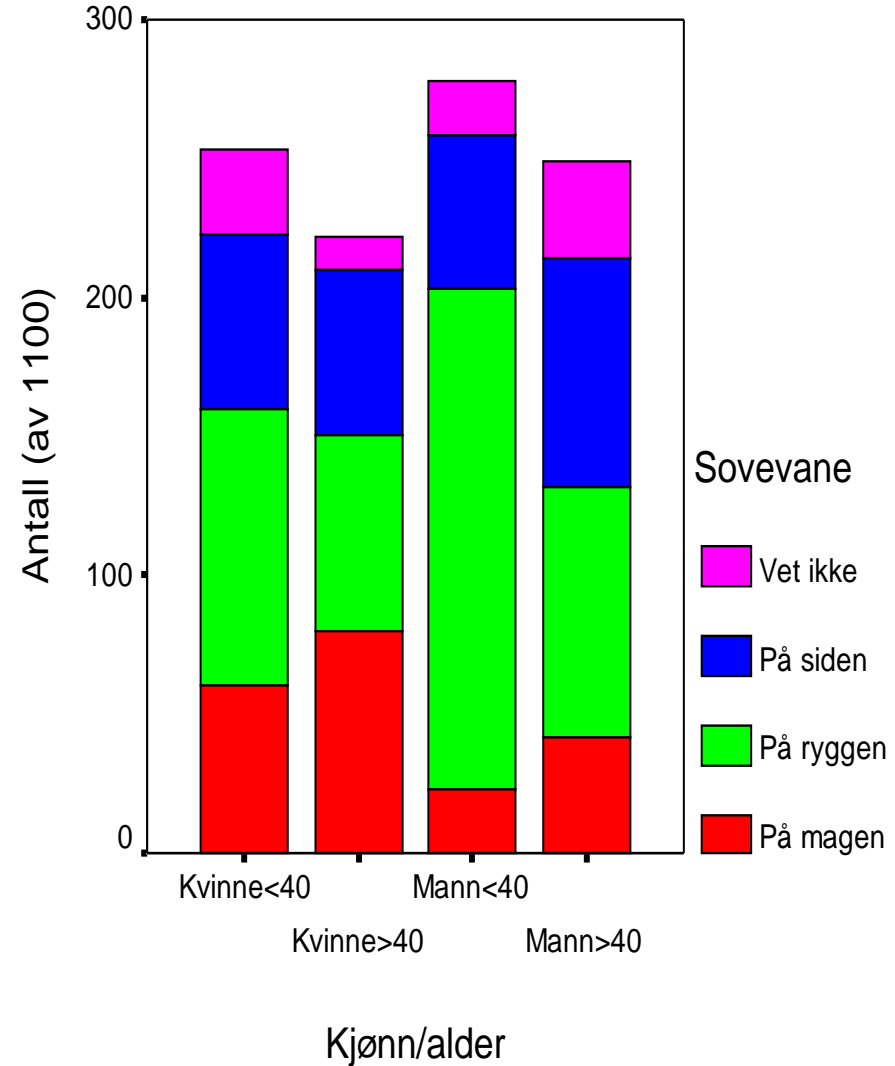
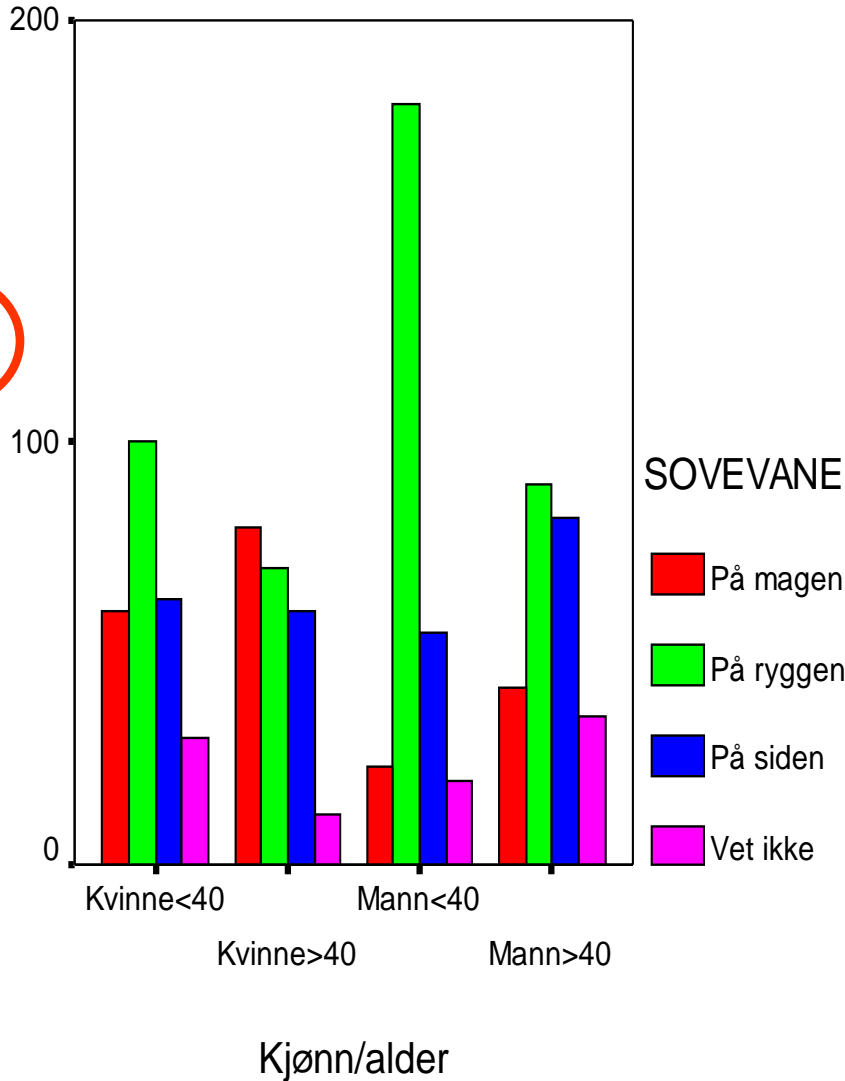
Diagrammer for kategoriske data

Diagrammer for kategoriske data fremstiller antall eller andel i hver kategori

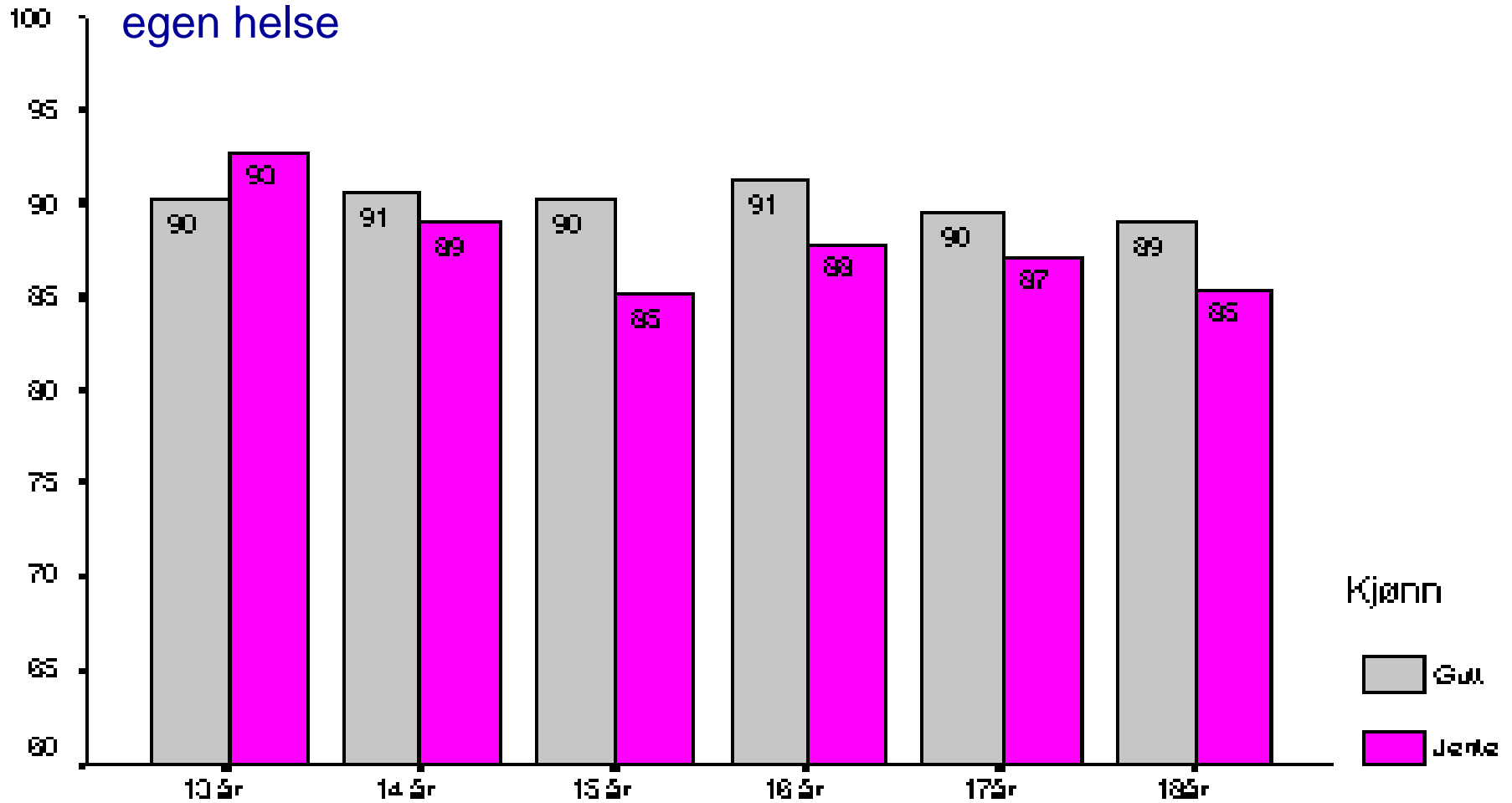
Stolpe- og smultringsdiagram over blodtypefordeling

Antall (av 1100)

Søylediagram og stablet søylediagram for sovevaner.

Data kan også være subjektive (i motsetning til objektive målinger):
Her er variabelen som er 'målt' på hvert individ subjektiv vurdering av egen helse

ALDER

Andel som betrakter sin helse som god eller svært god

Grafiske metoder for numeriske variable

Eksempel 1.14

Registrering av telefonsamtaler, kundeservice bank

- 31492 samtaler i løpet av en måned
- **Individer**: hver samtale
- **Variabel**: lengden av samtalen (i sekunder)

De 80 første registreringene:

TABLE 1.1

Service times (seconds) for calls to a customer service center

77	289	128	59	19	148	157	203
126	118	104	141	290	48	3	2
372	140	438	56	44	274	479	211
179	1	68	386	2631	90	30	57
89	116	225	700	40	73	75	51
148	9	115	19	76	138	178	76
67	102	35	80	143	951	106	55
4	54	137	367	277	201	52	9
700	182	73	199	325	75	103	64
121	11	9	88	1148	2	465	25

Table 1-1
Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition
 © 2005 W.H. Freeman and Company

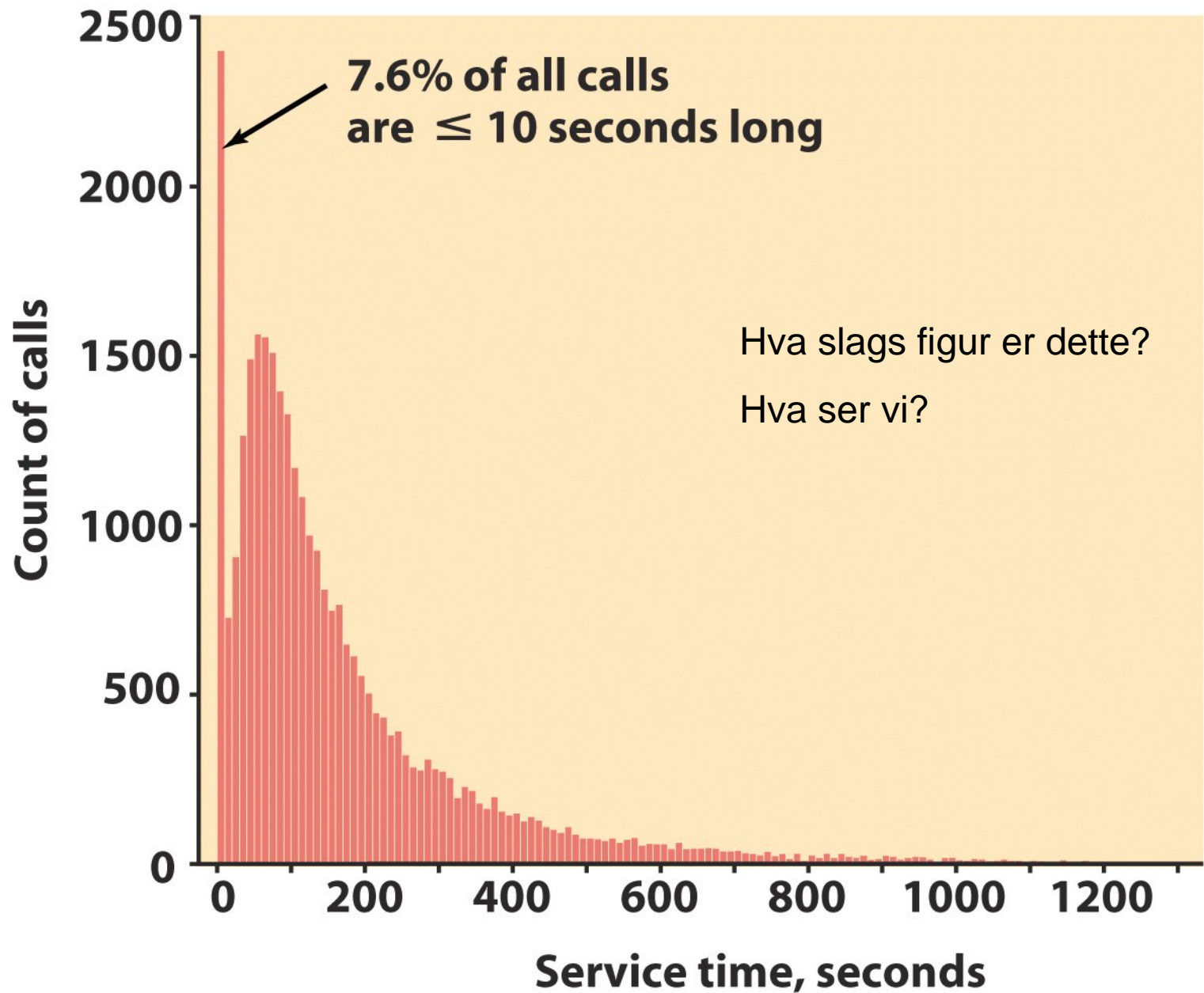

Figure 1-2
Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition
© 2005 W.H. Freeman and Company

Histogrammer

Enkleste metode:

1. Del verdiområdet til variabelen opp i intervaller
2. Tell opp antall individer i hvert intervall
3. Tegn søyler som tilsvarer antall i intervallet

Problem: antall intervaller

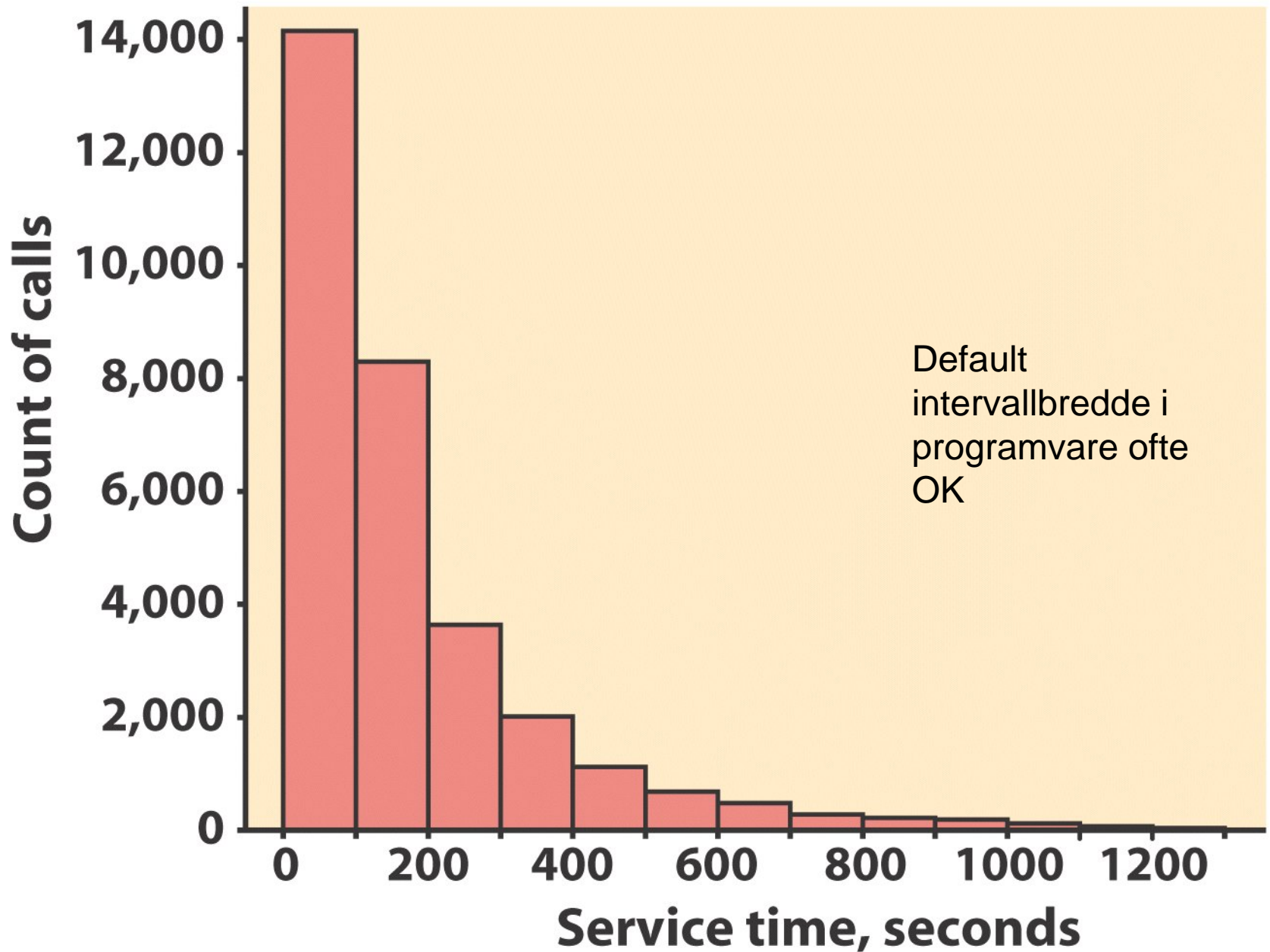
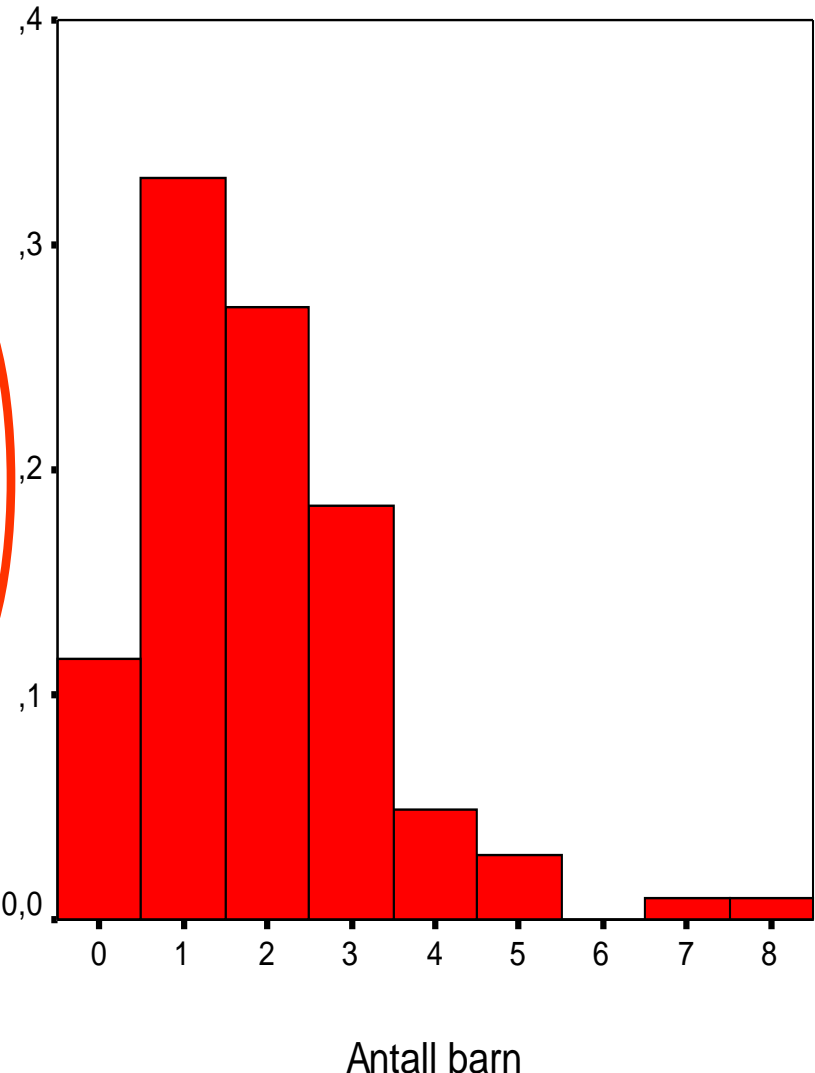

Figure 1-6
Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition
© 2005 W.H. Freeman and Company

Histogram med relative andeler (normert)

Antall fødte barn	Antall kvinner med så mange fødte barn	Relativ frekvens
0	12	0,116
1	34	0,330
2	28	0,272
3	19	0,184
4	5	0,049
5	3	0,029
6	0	0,000
7	1	0,010
8	1	0,010
Totalt	103	1.000

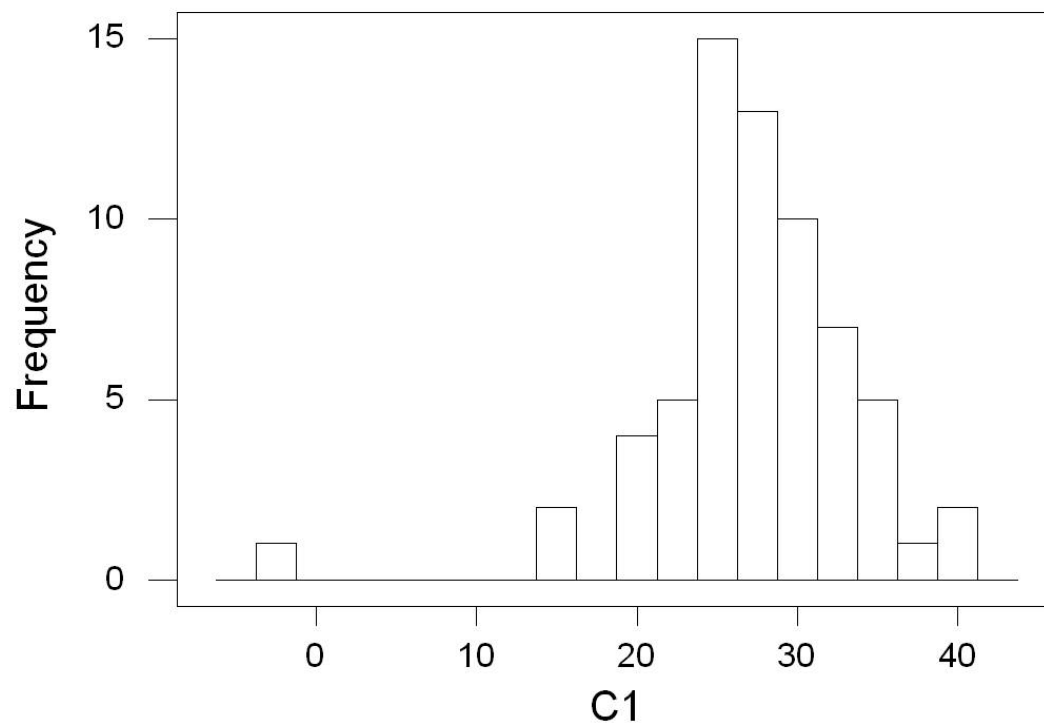

Frekvenstabell for kvinners fruktbarhet.

Arealet av hver søyle tilsvarer relativ andel obs. i intervallet søylen dekker

Historisk datasett

Newcombs målinger av lyshastighet

Gjentatte målinger av samme størrelse
(tiden det tar for lys å reise en fast avstand)

Papir-og-blyant-alternativ til histogram:

Stilk-og-blad-plott: første siffer stilk, siste siffer blad

```
-0 2
0
0
1
1 669
2 0112233344444
2 555556666677777788888899999
3 0001122222334
3 666679
4 0
```

(Newcombs målinger)

Stilk-og-blad-plott

Oppskrift:

1. Del hver observasjon inn i en **stamme** bestående av alle bortsett fra det siste sifferet, og la det siste sifferet være et **blad**
2. Skriv stammene i en vertikal kolonne i stigende rekkefølge nedover
3. Skriv hvert blad i raden til høyre for sin stamme, i stigende rekkefølge ut fra stammen

Vanlig å dele hver stamme i to slik at en har blader fra 0 til 4 og den andre har blader fra 5 til 9. Også vanlig å trimme tall med mange siffer ved å fjerne et eller flere av de siste sifrene

Stilk-og-blad-plott

Obs.: 7 5 12 11 20 22 13 15 23 16 32 9 14 14 17

Stem -and-Leaf Display: Call Length

Stem-and-leaf of C1 N = 80
Leaf Unit = 10

```
0  00000000111233444
0  555555566677777778889
1  00001112223344444
1  57789
2  0012
2  7789
3  2
3  678
```

HI 43, 46, 47, 70, 70, 95, 114, 263

Hva ser vi etter?

Når vi vurderer fordelingen til datasettet ser vi spesielt etter

- Form, senter og spredning (en eller flere topper, symmetrisk eller skjev, midtpunkt, minste og største verdi...)
- Uteliggere (outliers) (typisk målinger der noe gikk galt, men kan også være reelle, dvs. tegn på skjeve fordelinger el. tunge haler. Forsøk alltid å finne en forklaring!)

TABLE 1.8**Survival times (days) of guinea pigs in a medical experiment**

43	45	53	56	56	57	58	66	67	73
74	79	80	80	81	81	81	82	83	83
84	88	89	91	91	92	92	97	99	99
100	100	101	102	102	102	103	104	107	108
109	113	114	118	121	123	126	128	137	138
139	144	145	147	156	162	174	178	179	184
191	198	211	214	243	249	329	380	403	511
522	598								

Table 1-8
Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition
© 2005 W. H. Freeman and Company

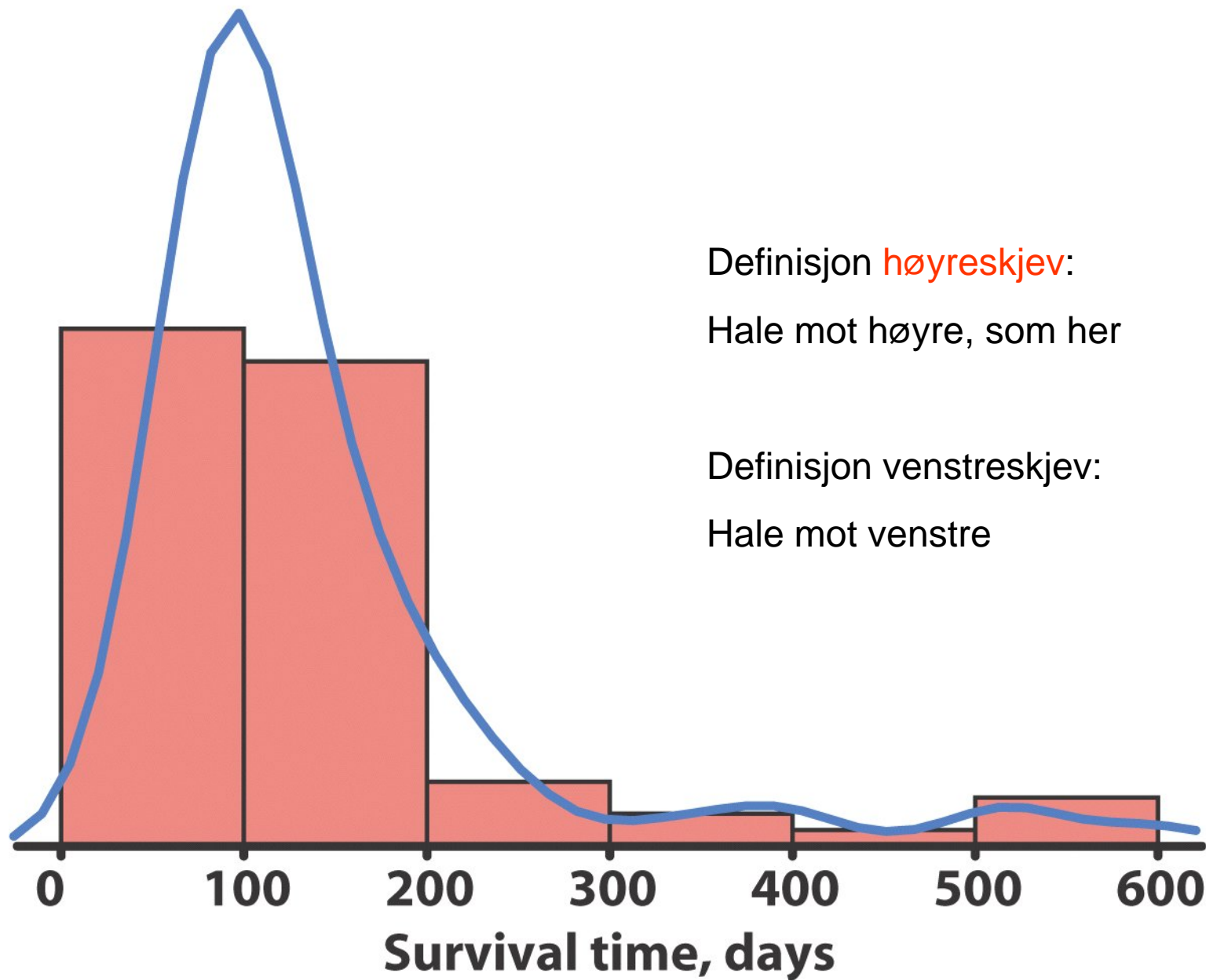

Figure 1-22b
Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition
 © 2005 W. H. Freeman and Company

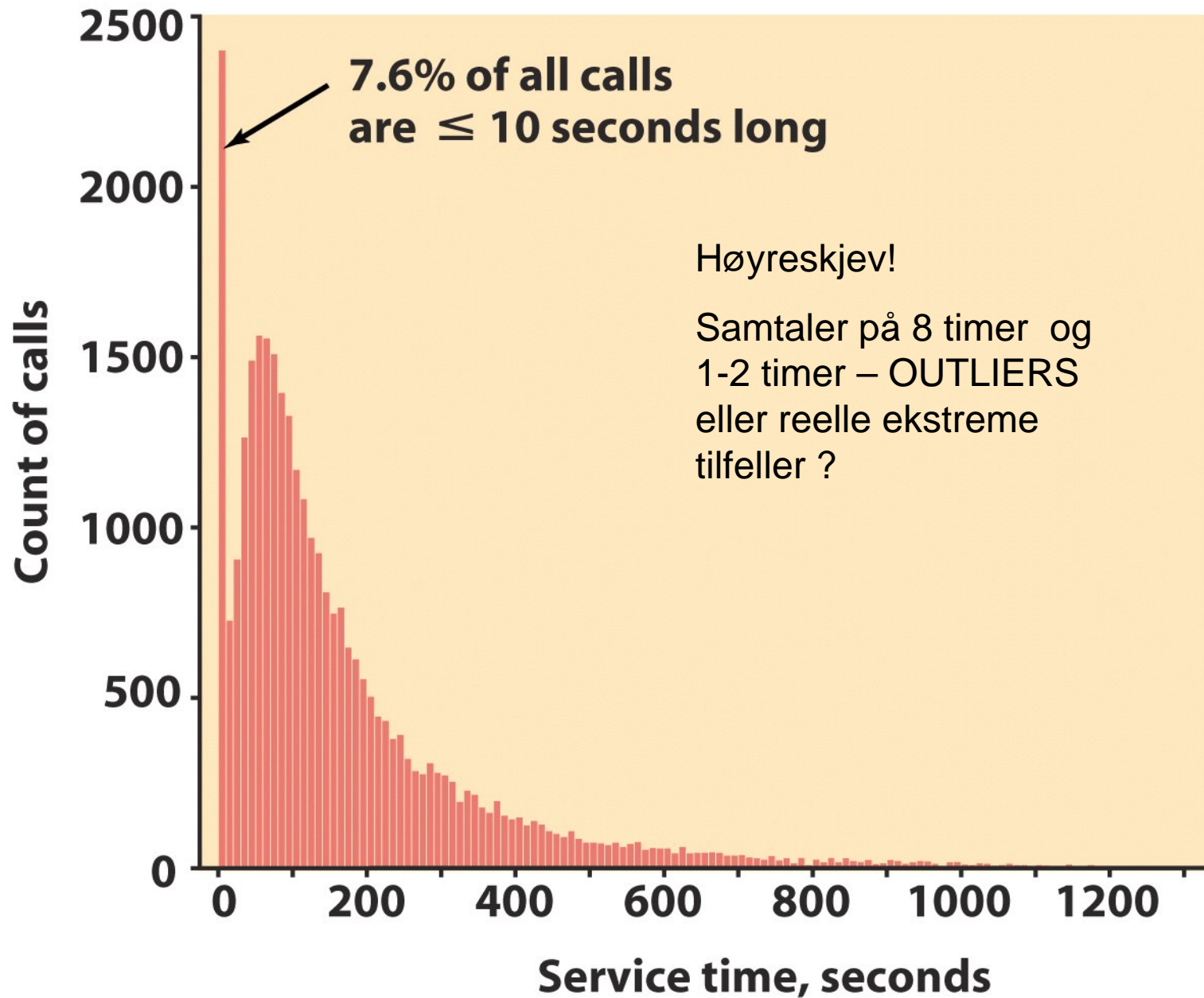
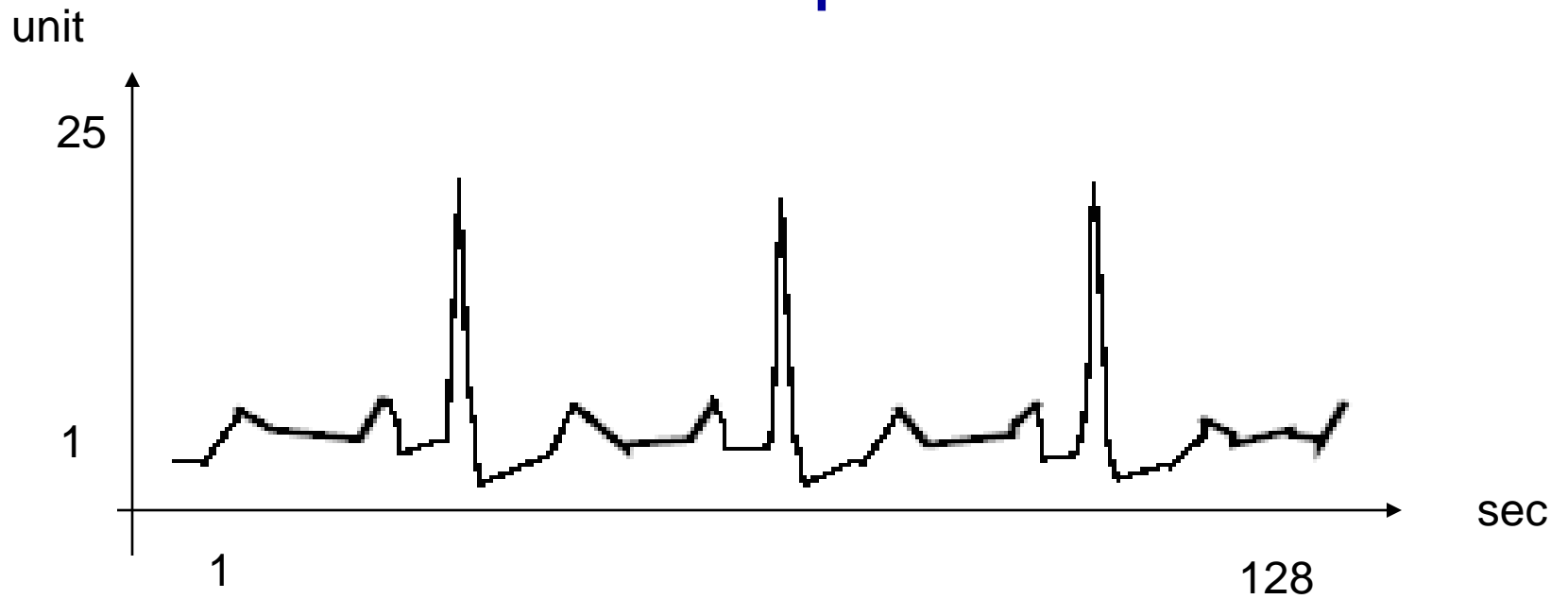

Figure 1-2
Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition
© 2005 W.H. Freeman and Company

Tidsrekkeplott

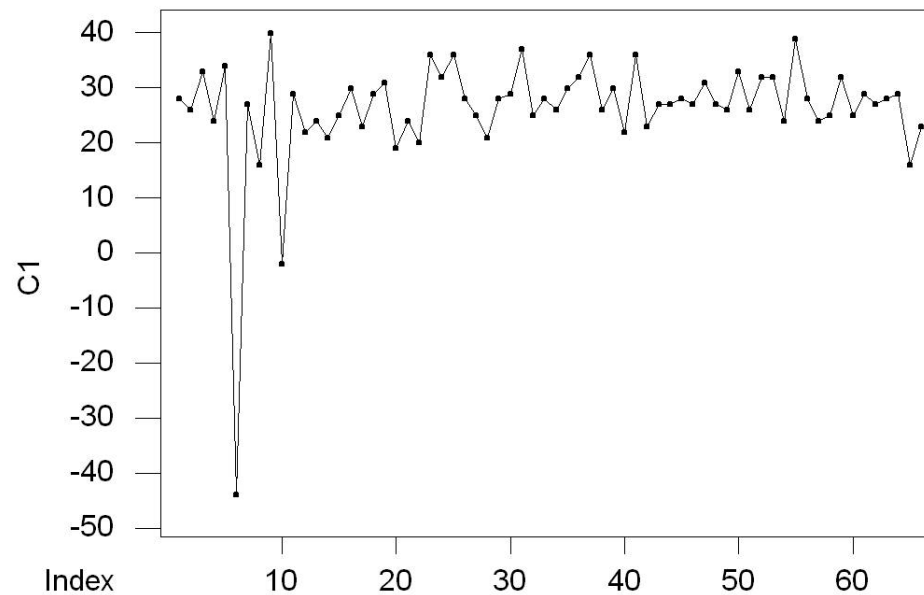

Observasjoner gjort over tid

Rekkefølgen forsøkene ble foretatt i

Ta hensyn til læring!

Newcombs data som funksjon av tids-rekkefølgen

1.2 Fordelinger beskrevet med tall

Grafisk fremstilling suppleres med numeriske mål (tall!) som beskriver fordelingen ytterligere

- Sentralmål (beliggenhet)
- Spredningsmål

Gjennomsnitt - sentralmål

Gjennomsnittlig høyde for alle studentene:

$$\bar{x} = \frac{178 + 177 + 164 + \dots + 169}{20} = 171,95$$

Gjennomsnittlig høyde for guttene:

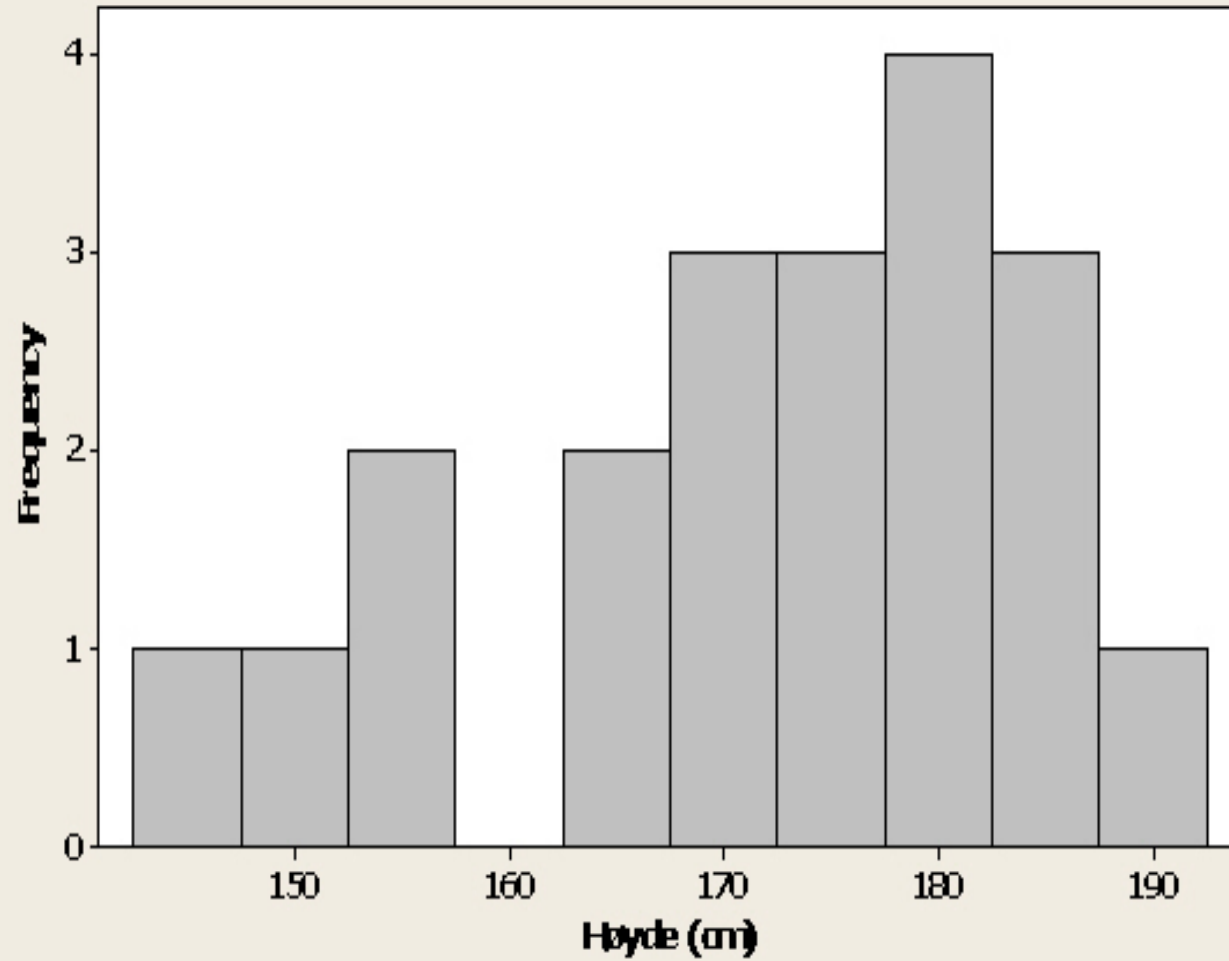
$$\bar{x}_g = \frac{178 + 177 + 185 + \dots + 182}{9} = 179,22$$

Gjennomsnittlig høyde for jentene:

$$\bar{x}_j = \frac{164 + 156 + 176 + \dots + 169}{11} = 166,00$$

	Kjønn	Høyde (cm)
1	G	178,0
2	G	177,0
3	J	164,0
4	G	185,0
5	J	156,0
6	J	176,0
7	G	152,0
8	G	186,0
9	G	192,0
10	J	181,0
11	J	145,0
12	J	168,0
13	J	174,0
14	G	178,0
15	J	171,0
16	G	184,0
17	G	182,0
18	J	155,0
19	J	167,0
20	J	169,0

Histogram of Høyde (cm)

Def. gjennomsnitt (mean)

- Gjennomsnittet av et sett av n observasjoner er summen av alle verdiene delt på antallet:

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + x_3 + \cdots + x_n}{n}$$

Notasjon:

	Kjønn	Høyde (cm)
1	J	145
2	G	152
3	J	155
4	J	156
5	J	164
6	J	167
7	J	168
8	J	169
9	J	171
10	J	174
11	J	176
12	G	177
13	G	177
14	G	178
15	J	181
16	G	182
17	G	184
18	G	185
19	G	186
20	G	192

ordnede data!

Median M - sentralmål:
 halvparten av observasjonene er mindre enn M, halvparten er større.

Median høyde for alle studentene blir

$$\tilde{x} = \frac{x_{(10)} + x_{(11)}}{2} = \frac{174 + 176}{2}$$

Median høyde for (9) guttene:

$$\tilde{x}_g = x_{g(5)} = 182$$

Median høyde for (11) jentene:

$$\tilde{x}_j = x_{j(6)} = 168$$

Tabell: Oversikt over kjønn og høyde for 20 studenter (sortert etter høyde)

Def. median M

- Medianen M i et datasett med n observasjoner er et tall slik at halvparten av observasjonene er mindre enn tallet og den andre halvparten er større
- n oddetall:
 $M =$ midterste observasjon
- n partall:
 $M =$ gjennomsnitt av de to midterste observasjonene

Gjennomsnitt vs. median

Forskjellen mellom gjennomsnitt og median, eksempler :

- (a) 1, 2, 9 median 2.0 gjennomsnitt 4.0
- (b) 1, 8, 9 median 8.0 gjennomsnitt 6.0
- (c) 1, 2, 8, 9 ... median 5.0 gjennomsnitt 5.0
- (d) 1, 2, 3, 9 ... median 2.5 gjennomsnitt 3.75

I (c) er de to sentralmålene like. Dette er kun tilfelle når fordelingen er **symmetrisk**. I skjeve fordelinger ligger gjennomsnittet lenger ut i halen (d). Beregning av begge er nyttig for å vurdere skjevhet.

Gjennomsnittet er svært følsomt for ekstreme observasjoner. Medianen er mer **robust** i forhold til disse.

- (e) 1, 2, 8, 9, 35 median 8 mean 11
- (f) 1, 2, 8, 9, 350 median 8 mean 74

Spredningsmål

Range: (minimum, maksimum)

- » evt. maksimum – minimum
- » Følsom for ekstreme verdier

- **IQR, interkvartil avstand:** - Avstand mellom 1. og 3. kvartil

1. kvartil: Verdi som 25% av data ligger nedenfor

2. kvartil: Verdi som 50% av data ligger nedenfor (= median)

3. kvartil: Verdi som 75% av data ligger nedenfor

Persentiler

- $p\%$ persentil (fraktil): $p\%$ av obs. er mindre enn dette tallet.
- $M = \text{median} = 50\%$ persentil
- $Q1 = 1. \text{ kvartil} = 25\%$ persentil
- $Q3 = 3. \text{ kvartil} = 75\%$ persentil

Q1 og Q3 beregner vi lettest som medianen i de obs. som er hhv. mindre og større enn medianen M

n partall: 1 2 3 4 5 | 6 7 8 9 10

Q1

Q3

n oddetall: 1 2 | 3 4 5 6 7 | 8 9

$IQR = Q3 - Q1 =$ 'Inter Quartile Range'

= lengden på det intervallet de midterste 50% av observasjonene ligger i

Fem-talls-oppsummering

- Et datasett oppsummeres ofte med fem størrelser:

Min Q1 M Q3 Max

Et **boksplott** er en grafisk fremstilling av disse!

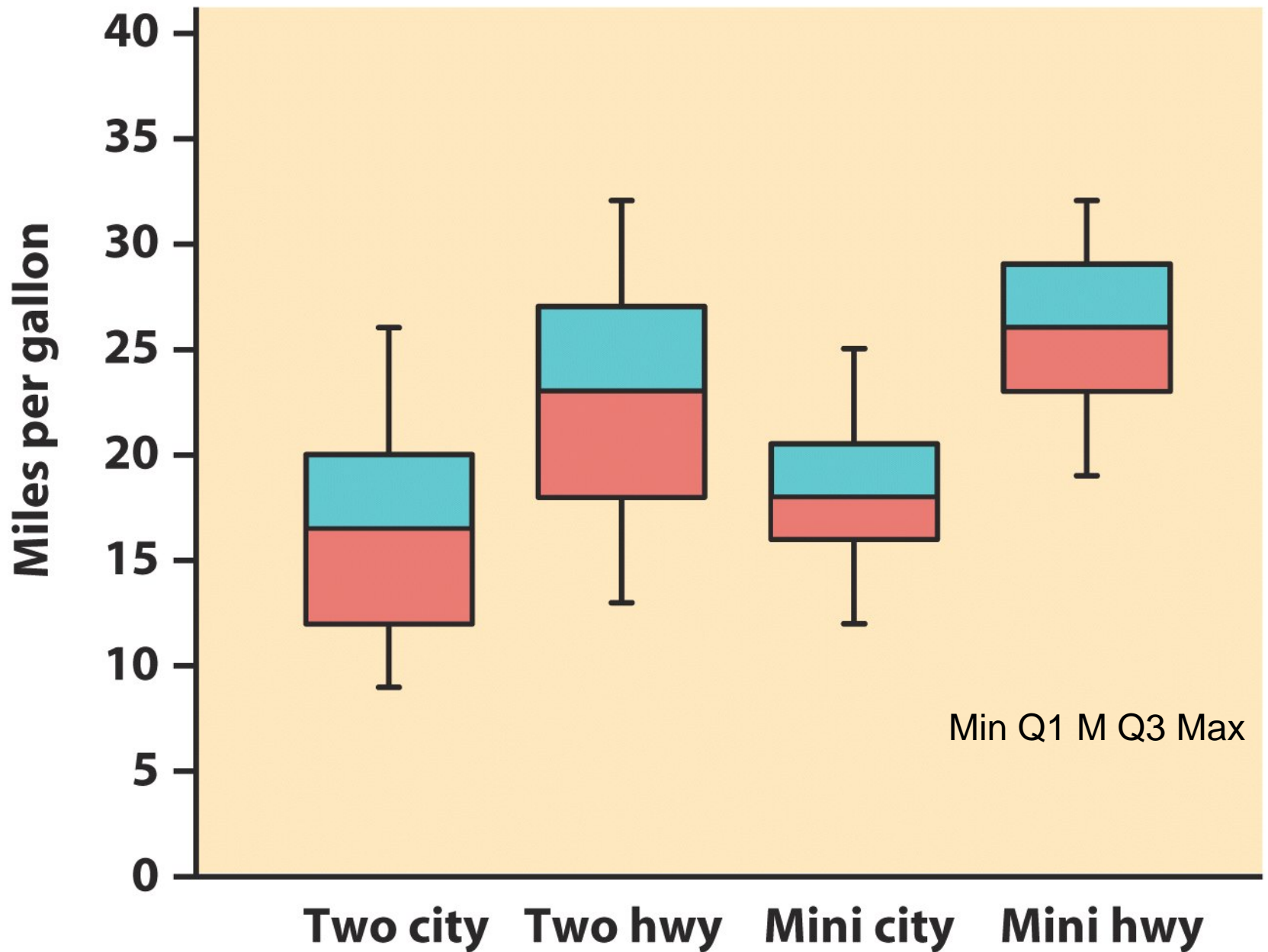

Figure 1-17
Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition
 © 2005 W. H. Freeman and Company

Et boksplott er mindre informativt enn et histogram, men egner seg godt til å sammenligne to eller flere datasett!

OUTLIERS: 1.5xIQR-kriteriet

Hvis en observasjon er **større** enn $Q3 + 1.5 \times IQR$ eller **mindre** enn $Q1 - 1.5 \times IQR$, så er observasjonen en **potensiell** uteligger.

Call length, seconds

0 500 1000 1500 2000 2500

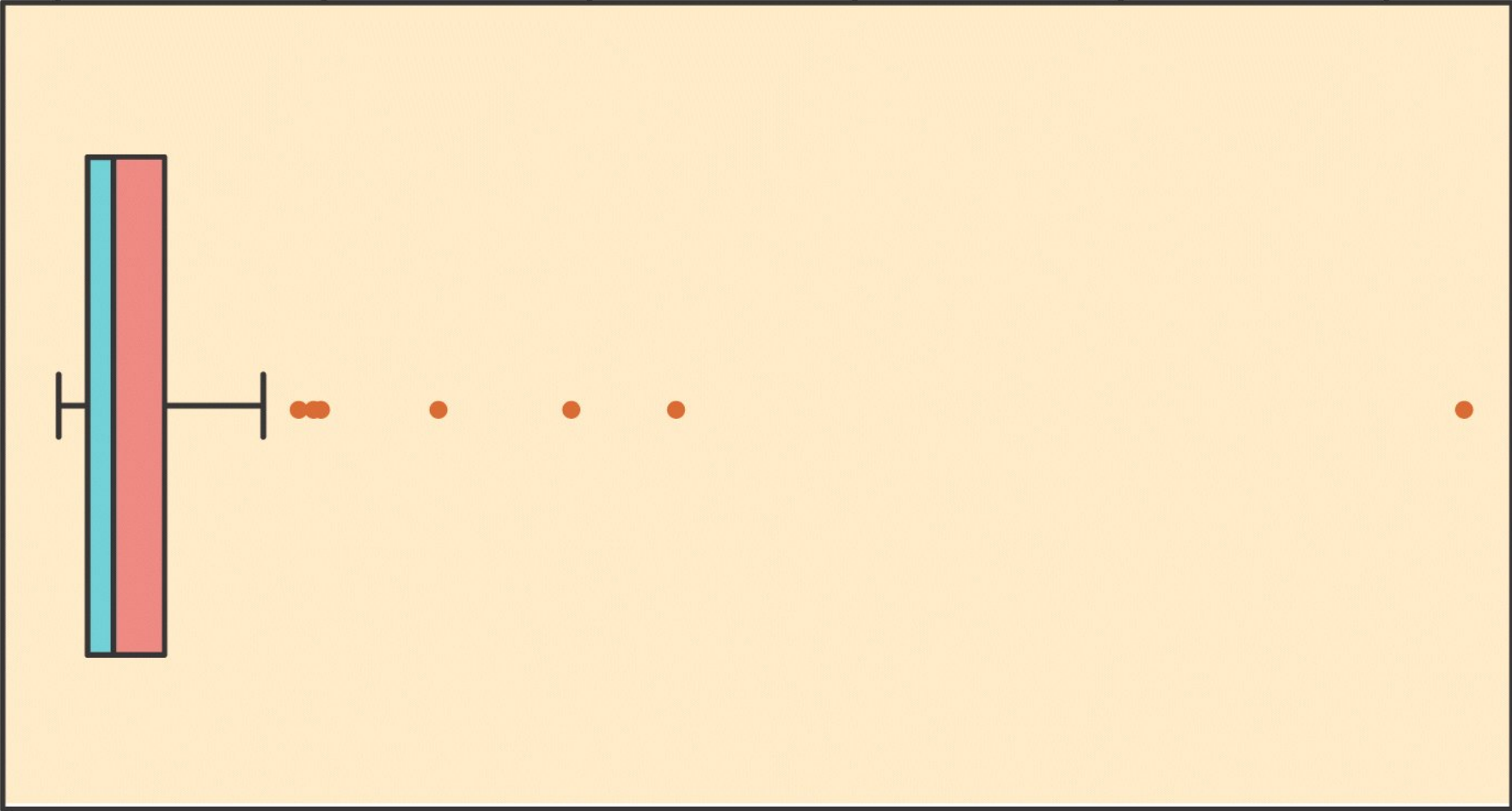

Figure 1-18
Introduction to the Practice of Statistics, Fifth Edition
© 2005 W.H. Freeman and Company

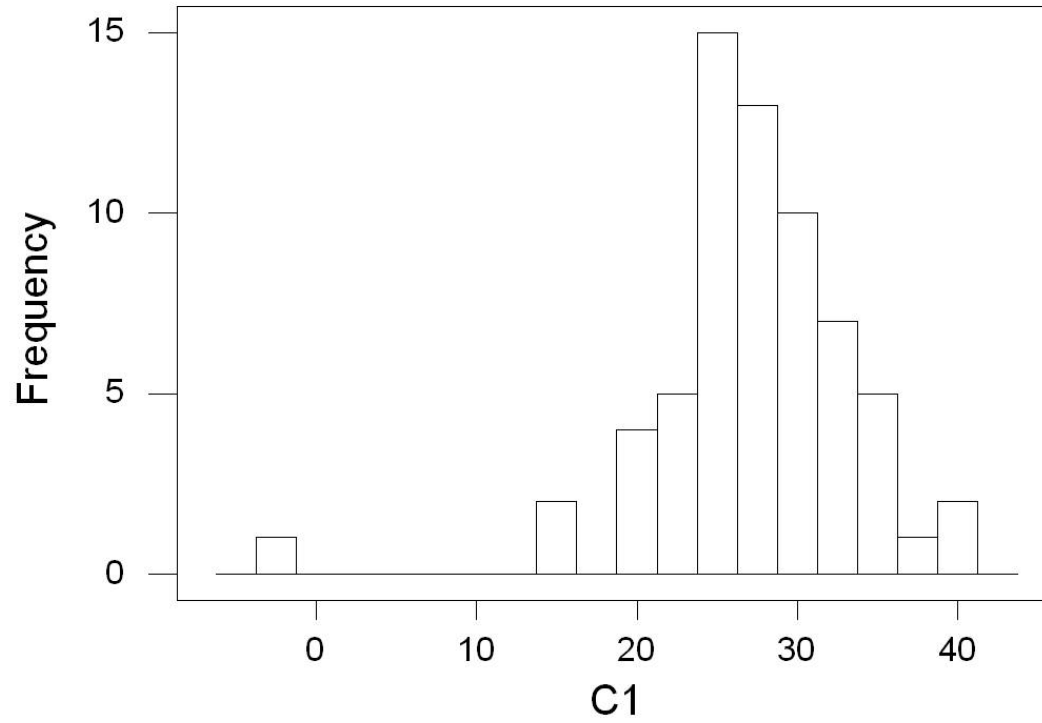
Boksplott detaljer

Default Minitab:

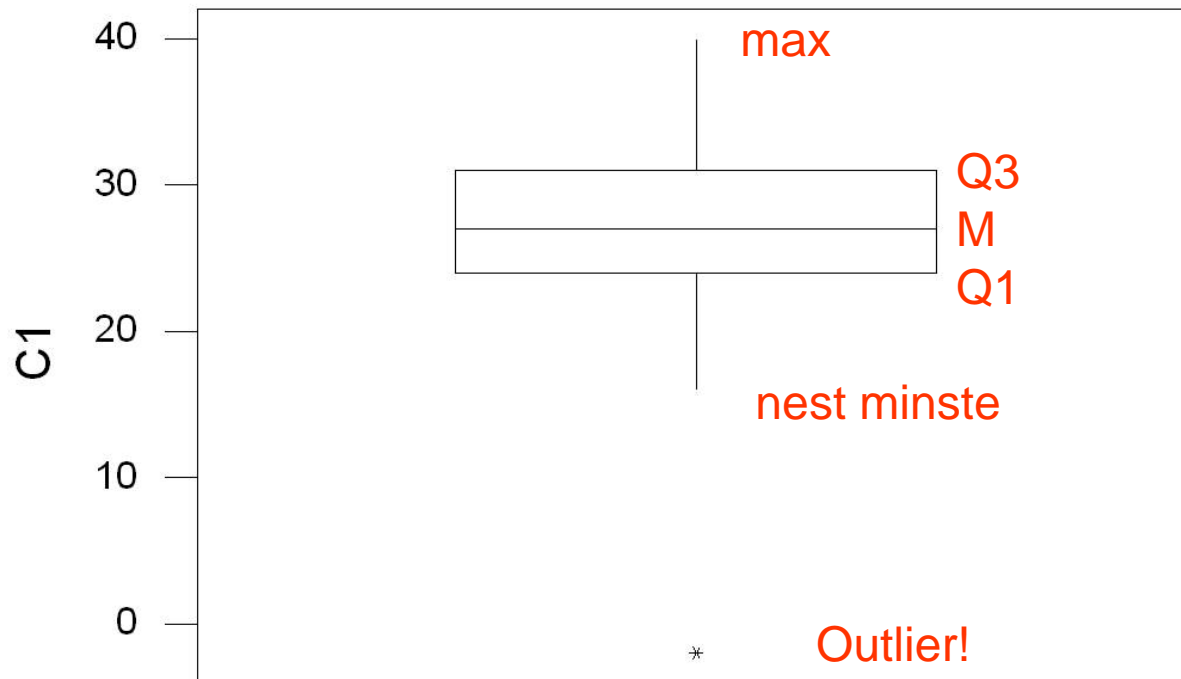
- Boks med horisontale linjer korresponderende til Q_1 , median og Q_3
- Linje oppover fra boks opp til største observasjon som er mindre enn $Q_3 + 1.5IQR$ og linje nedover fra boks ned til minste observasjon som er større enn $Q_1 - 1.5IQR$.
- Punktvisse plott av potensielle outliere

Alternativ: Horisontale streker til max og min (boken)

Newcombs m alinger av lyshastighet

Boxplott Newcombs data, fra Minitab

Spredning: Varians og standardavvik

Data x_1, x_2, \dots, x_n

Kvadratavvik fra gjennomsnitt:

$$(x_1 - \bar{x})^2, (x_2 - \bar{x})^2, \dots, (x_n - \bar{x})^2$$

Varians s^2 : Gjennomsnitt av kvadratavvik

$$\begin{aligned} s^2 &= \frac{(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n - 1} \\ &= \frac{1}{n - 1} \sum (x_i - \bar{x})^2 \end{aligned}$$

Standard avvik $s = \sqrt{s^2}$

Standardavvik eksempel

Stoffskifteraten måler hvor raskt kroppen forbruker energi (i kalorier per døgn). Viktig for studier av dietter og aktivitet

Data fra 7 menn i en studie

1792 1666 1362 1614 1460 1867 1439

Gjennomsnitt 1600

Avvik 192 66 -238 14 -140 267 -161

Kvadratisk avvik

36864 4356 56644 196 19600 71289 25921

$$\text{Varians} = s^2 = \frac{214870}{6} = 35811.67$$

$$\text{Standard avvik} = s = \sqrt{35811.67} = 189.24$$

Standardavvik – eksempel

Kvinne nr.	Varighet i dager av menstruasjonsperioder
1	25 25 26 29 25 24 24 25 29 24 23 22 27 24 27 25
2	26 24 27 29 26 29 28 26 23 29 27 27 23 22 25 23
3	30 35 32 37 34 29 35 35 28 29 30 27 32 27

$$\bar{x}_1 = \frac{1}{16}(25 + 25 + 26 + \dots + 25) = 25,25$$

$$s_1 = \sqrt{\frac{1}{15}[(25 - 25,25)^2 + (25 - 25,25)^2 + (26 - 25,25)^2 + \dots + (25 - 25,25)^2]} = 1,95$$

$$\bar{x}_2 = 25,88$$

$$s_2 = 2,33$$

$$\bar{x}_3 = 31,43$$

$$s_3 = 3,32$$

Kommentarer

- Hvorfor kvadrerer vi avvikene? (alternativer?)
 1. Naturlig for **normalfordeling** (Kap.1.3), matematisk bekvemt
 2. Gjennomsnitt er naturlig senter mhp kvadratsum:

$$\sum (x_i - a)^2 \geq \sum (x_i - \bar{x})^2$$

- Hvorfor standard avvik og ikke varians?
 1. s på samme skala som data (samme benevning)

- Hvorfor dele på $n - 1$?

Har $\sum(x_i - \bar{x}) = 0$. Dvs. hvis vi kjenner

$$(x_1 - \bar{x}), (x_2 - \bar{x}), \dots, (x_{n-1} - \bar{x})$$

så kan vi regne ut $x_n - \bar{x}$.

Vi sier at vi kun har $n - 1$ **frie** avvik, og deler på $n - 1$.

Terminologi: s^2 og s har $n - 1$ **frihetsgrader**.

Egenskaper standardavvik

- Måler spredning rundt **gjennomsnitt** og bør kun brukes sammen med denne.
- $s = 0$ betyr **ingen** spredning, dvs alle observasjoner er like.

Ellers er $s > 0$.

- s , som \bar{x} , er **ikke** robust.
Noen få outliers kan gjøre s veldig stor.

Oppsummering – hva skal vi velge?

To hovedalternativer

- fem siffer oppsummering
min Q_1 Median Q_3 max
- \bar{x} og s

Generelt prinsipp:

Fem siffrers oppsummering er vanligvis bedre enn kun \bar{x} og s for å beskrive en **skjev** fordeling eller fordeling med outliers.

\bar{x} og s er ideelt for symmetriske fordelinger uten outliers.

Endring av skala

Enkelt å transformere oppsummerende mål til annen skala.

Fordi: Endring av skala er en **lineær** transformasjon:

$$x_{ny} = a + bx$$

a svarer til endring av null-punkt.

b svarer til endring av skala.

Kilometer til miles

Hvis x er i kilometer, så er

$$x_{ny} = 0.62 * x$$

i miles.

Endring av skala, men ikke av null-punkt.

Fahrenheit til Celsius

Hvis x er temperatur i Fahrenheit, så er

$$x_{ny} = \frac{5}{9}(x - 32) = -\frac{160}{9} + \frac{5}{9}x$$

temperatur i celsius.

Endring både av null-punkt og skala

Lineær transformasjon

- Endrer ikke **form** på fordeling:
 - x høyre-skjev medfører
 $x_{ny} = a + bx, b > 0$ høyreskjev
 - x symmetrisk og entoppet medfører
 x_{ny} symmetrisk, entoppet
- Senter og spredning **vil** endre seg i henhold til enkle regneregler.

Regler for effekten av lineær transformasjon

- Multiplisering av observasjoner med $b > 0$ multipliserer både
 - mål for senter (gjennomsnitt, median) og
 - mål for spredning (interkvartil avstand, standard avvik)med b .
- Ved å legge et tall a til alle observasjoner, så vil det også føre til en endring på a for
 - mål for senter
 - kvartiler og persentilermen medfører ingen endring i spredning.